

SABAHATTİN ALİ'NİN HİKÂYELERİNDE AĞIZ KULLANIMI DERLEME VE TÜRKÇE SÖZLÜĞE KATKILAR

Ali Özgün ÖZTÜRK*

Öz: Edebi eserlerde ağız kullanımı, Nabîzade Nazım'ın Kara Bibik, Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Küçük Paşa ile başlamış ve Cumhuriyet döneminde toplumcu gerçekçi akımların etkisiyle devam edip ivme kazanmıştır. Bu çalışmada, edebi metinlerde ağız kullanımı çalışmalarına kısaca değinilmiş ve edebi metinlerde standart dışı dil kullanımı konusu tartışılmıştır. Sabahattin Ali'nin Değirmen, Kağnı, Ses, Sırça Köşk, Yeni Dünya kitaplarındaki hikâyeleri ağız kullanımı ve Türkçenin söz varlığı unsurları bakımından incelenmiştir. Söz varlığı olarak hikâyelerde ağız kullanımı, atasözleri, deyimler, argo, kaba söz/ küfür, dua, beddua, yemin ve lakapların kullanımı ve sıklıkları verilerek örneklendirilmiştir. Sabahattin Ali'nin hikâyelerinin incelenmesiyle söz varlığında yer almayan kelime, deyimler ile ağız unsurları Türkçenin söz varlığına katkısı bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sabahattin Ali, Edebi Metinlerde Ağız Kullanımı, Söz Varlığı

The Use of Dialect and Vocabulary Elements Contributions to Derleme Sözlüğü and Türkçe Sözlük in Sabahattin Ali's Stories

Abstract: The use of dialect in literary text started with Nabîzade Nazım's Kara Bibik and Ebubekir Hazım Tepeyran's Küçük Paşa, and continued with the influence of socialist realist movements in the Republican period and gained momentum. In this study, the studies on the use of dialect in literary texts are briefly mentioned and the use of non-standard language in literary texts is discussed. Sabahattin Ali's stories in Değirmen, Kağnı, Ses, Sırça Köşk, Yeni Dünya books were examined in terms of dialect use and vocabulary elements of Turkish. The use of dialect in stories, proverbs, idioms, slang, vulgar word, swearing, prayer, curse, use of oath and nicknames and their frequencies are given as examples. By examining the stories of Sabahattin Ali, the words, idioms and dialect elements that are not included in the vocabulary were evaluated in terms of their contribution to the vocabulary of Turkish.

Keywords: Sabahattin Ali, The Use of Dialect in Literary Texts, Vocabulary

Giriş

Toplumların dünyayı anlamlandırma biçimlerinin görülebileceği en geniş alanlardan biri şüphesiz dildir. Bir toplumun insana, eşyaya ve hayata bakışı kelimelerinde saklıdır. Bazen bir atasözü önemli hayat tecrübelerini aktarır; deyimler, çok derin anlamlar barındırır. Dilin mucizesi bu sırrındadır. Günlük dilde umulmadık kalıba dökülürveren kelimeler, günlük hayatın her anının dille mayalandığını gösteren vasıtalandır.

Bir dili toplum olarak konuşan ve yazarların hep birlikte uydukları belirli ölçü ve kurallara bağlı "ortak dil" (Korkmaz, 2003, s. 167) ile aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan ve "ağız" olarak tanımlanan konuşma dili (Akalın vd, 2011) arasında sürekli ve canlı bir ilişki vardır. Ağız çeşitliliğinin fazla olması o dilin kültürel açıdan zenginliğini gösterir.

* Dr., Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Ankara/TÜRKİYE. E-Posta: a.ozturk@tika.gov.tr, ORCID No: 0009-0008-5825-2717

Makalenin Geliş Tarihi: 17.07.2023 - Makalenin Kabul Tarihi: 15.11.2023

DOI: turkbilig.1409297

Standart Dil ve Edebi Metinlerde Ağız Kullanımı

Eğitim, iletişim, edebiyat ve resmi işlemlerde standart dilin kullanılması ağız kullanımını azaltırken tiyatro, sinema ve edebi eserlerde ağız kullanımı sürmektedir. Standart dille yazılan edebi eserlerde olayları etkili vermek, gerçeklik duygusu oluşturmak gibi sebeplerle ağızlara yer verilmektedir. Edebi metinlerde ağız kullanımı dili zenginleştiren, anlatımı güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Bekir Yıldız, Fakir Baykurt, Orhan Kemal gibi toplumcu gerçekçi yazarlar eserlerinde ağızlara çokça yer vermiştir. Edebi eserlerde standart dışı dil kullanımının daha geniş bir çerçevede araştırılması şüphesiz edebiyat, dil ve kültür incelemeleri açısından yararlı olacaktır. Bununla birlikte edebi eserlerdeki daha geniş çalışmaların Türkçenin söz varlığının tanıklanması bakımından ciddi katkılar sağlayacağı açıktır (Demir, 2009).

Edebi eserlerde ağız kullanımı çeşitli çalışmalarda incelenmiştir. Demir (2009), “*Edebi Metinlerde Ağız Kullanımı Hakkında Bir Ön Çalışma*” başlıklı yayınında, edebiyat ve ağız ilgilendiren birçok soruna söz konusu yazısının çerçevesinde bir cevap vermenin mümkün olmadığını; aynı şekilde incelediği edebi eserlerdeki ağız kullanımının bütün ayrıntılarıyla incelemenin de ayrı bir çalışma konusu olduğunu belirterek amacının belli bir ağız veya ağız özelliğinin edebi eserlerde kullanımını bütün ayrıntılarıyla ortaya koymaktan çok, genel olarak edebiyatta ağız kullanımına dikkat çekmek olduğunu ifade etmiştir (Demir, 2009). Dolayısıyla Demir’in bu yazısında edebî eserlerde kullanılan ağız örneklerinin ilgili yöre ağızını temsil edip etmediği sorununa değinilmemiştir.

Göztaş’ın (2015) “*Edebi Metinlerde Ağız Kullanımı: Bekir Yıldız Örneği*” adlı çalışması ile Duman ve Yener’in (2018) “*Fakir Baykurt’un ‘Irazca’nın Dirliği’ Adlı Romanının Ağız Kullanımı Açısından İncelenmesi*” adlı çalışmalarında ise söz konusu eserlerde tespit ettikleri ağız özelliklerini, ilgili bölge ağızlarından derlenmiş metinler gibi dil özellikleri bakımından incelemişler; böylece bu araştırmacılar da inceledikleri eserlerdeki ağız malzemesinin ilgili yörelerin ağız özelliklerini ne derecede temsil ettikleri konusuna değinmemişlerdir. Oysaki edebî eserlerde kullanılan ağız malzemesinin ilgili ağızı ne derece temsil ettiğinin belirlenmesi, bunların genel anlamda ağız çalışmalarında kullanılması konusunda tereddüt doğuracaktır.

Sabahattin Ali’nin Hayatı

Sabahattin Ali, 25 Şubat 1907’de Gümülçine’nin Eğridere kazasında doğdu. Hayatı Ege ve Orta Anadolu’nun çeşitli şehirleri ile İstanbul ve Ankara’da geçti. Çocukluğunda babası ile birlikte pazarlarda satıcılık yaptı. Mektuplarında babasının pazarda gördüklerini yazmasını istediğini belirtir (Laslo ve Özkırımlı, 1979). İstanbul’da başladığı ilköğrenimine Çanakkale ve Edremit’te devam etti. Balıkesir Muallim Mektebindeki öğrenciliği sırasında okul gazetesinde ilk hikâye ve şiirleri yayımlandı. Balıkesir Dârülmualiminde başladığı öğrenimini İstanbul Muallim Mektebinde tamamladı. Yozgat’ta bir yıl öğretmenlik (1927-1928) yaptı. Millî Eğitim Bakanlığının sınavını kazanarak dil eğitimi için Almanya’ya gitti. 1930’da öğrenimini tamamlamadan Türkiye’ye döndükten sonra Aydın ve Konya’da Almanca öğretmeni olarak çalıştı. 1934’te Maarif Vekâleti Talim Terbiyede ve Neşriyat Müdürlüğünde çalıştı. 1938’de Türkçe öğretmeni olarak Ankara Musiki Muallim Mektebinde daha sonra Devlet Konservatuvarında ve bir süre de Türk Dil Kurumunda çalıştı. Bazı yazılarından dolayı mahkûm oldu. Siyasî mizah gazetesi çıkardı. Almandan çeviriler de yapan Sabahattin Ali, siyasî yazıları sebebiyle sürekli kovuşturmayla uğradı. 2 Nisan 1948’de Kırklareli’nde Bulgaristan sınırında öldürüldü.

Hikâyeden romana, şiirden oyuna kadar çeşitli türlerde eserler vermesine rağmen Sabahattin Ali’nin asıl edebi kişiliğinin hikâyelerinde açığa çıktığı söylenebilir. Anadolu insanının hayatından kesitleri bütün çıplaklığıyla yansıtan hikâyeler, sağlam kurgusu ve

anlatımlarının sadeliğiyle dikkat çeker. Sabahattin Ali, eserlerinde toplumcu yönü ağır basan bir sanat anlayışını izledi. Siyasi kutuplaşmanın yaşandığı ve edebi çevrelerde de sirayet ettiği bir zamanda arada kalmaya gayret göstermiş ancak bunu başaramamış bir yazar olarak görünür.

Sabahattin Ali'nin Hikâyelerinde Ağız Kullanımı

Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde olayların geçtiği yer, mekân ve kişilerin dil kullanımları belirgindir. Güçlü bir anlatma tutkusunu yazdığı hikâyelerinde konuşma dilinin canlılığıyla bazı hikâyelerde konuyla ilgili olarak halk ağzı ve argo belirgin bir şekilde kullanılır.

Şehirde geçen hikâyelerde ağız kullanımı, köyden şehire göç etmiş kişilerde görünürken köylerde geçen hikâyelerde bölgenin ağızlarında yer alan kelimeler etkin bir şekilde kullanılır. Hikâyelerinde ağız kullanımı metnin geneline sirayet etmez ve okuyucuyu rahatsız etmez. Doğal bir akış içinde metnin iç ritmini tamamlayan bir biçimde kullanılan ağız kullanımları ancak dikkat edilerek tespit edilebilir. Zira Sabahattin Ali, ağız kullanımlarını metne ustaca yedirmeyi başarmış bir yazardır. Sadece bazı hikâyelerde dikkat çekici ağız kullanımı vardır. Bunlar; *Sırça Köşk'te Beyaz Bir Gemi* hikâyesinde Karadeniz ağızlarına has söyleyiş ve şekil özellikleri yer almaktadır: isteyunuz (SK/BBG), etmedunuz (SK/BBG), asabidur (SK/BBG), çıktunuz (SK/BBG), bakalum (SK/BBG). Yine *Değirmen*'deki *Komikişehir* hikâyesinde; Manastır'ın Ohri kazasından bir Arnavut'un konuşmasında: dil mi fendim (değil mi efendim), şayanı ayret (hayret), akiki (hakiki) zenatkâr kullanımları örnek olarak verilebilir.

Hikâyelerde Söz Varlığı

Söz varlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir (Aksan, 2004, s. 7).

Eserlerinde Türkçeyi etkili ve güçlü bir şekilde kullanan Sabahattin Ali'nin 5 hikâye kitabındaki toplam 68 hikâyesi çalışmaya konu edilmiştir.

TDK genel ağında bulunan Derleme Sözlüğü, Güncel Türkçe Sözlük, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü taranarak Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde geçen Türkçenin söz varlığında bulunmayan kelimeler, atasözü ve deyimler ile kelimelerin farklı anlamda kullanımları tespit edilmiştir. İncelenen sözlüklerde bulunmayan birçok kelime, deyim ve anlam tespit edilmiş, hangi kitapta ve hikâyelerde geçtiği belirlenmiş ve kullanım sıklıkları verilmiştir.

Çalışmada hikâyelerdeki atasözü, deyim ve anlamlar birden fazla ise metindeki anlamı ayraç ile belirtilmiştir.

Ağız Özellikleri

Hikâyelerde geçen ağız ve yerel sözler TDK'nın Derleme Sözlüğü'nün (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü) genel ağ sürümünden incelenmiştir. Derleme Sözlüğü'nde (DS) ilçeler de yer almaktadır. Çalışmada sadece sözlükte geçen iller belirtilmiştir. Hikâyelerde geçen kelimelerin anlamları, yer aldığı kitap ve geçtiği hikâye ile kullanım sıklıkları verilmiştir. Aynı kelimenin farklı yazımları da cigara/cıgara, cırnık/çırnık örneklerinde olduğu gibi ayrı olarak belirtilmiştir.

Abdest etmek: Abdest bozmak, tuvalet ihtiyacını gidermek (YD). Erzurum.

Acı su: Maden suyu (YD/HB). Isparta, Denizli, Aydın, Bursa, Eskişehir, Bolu, Sakarya, Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Samsun, Tokat, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Artvin, Kars, Erzincan, Bitlis, Diyarbakır, Tunceli, Sivas, Niğde, Muğla.

Adaş: Dost, arkadaş (D). Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Çanakkale, Bursa, Bolu, Zonguldak, Trabzon, Artvin, Kars, Erzincan, Sivas, Niğde, Konya, İçel, Muğla, Edirne.

Ağa: Ağabey, büyük erkek kardeş (D/KA-2). Afyonkarahisar, Uşak, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Eskişehir, Bolu, Kastamonu, Çorum, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Malatya, Gaziantep, Maraş, Hatay, Yozgat, Ankara, Kayseri, Nevşehir, Niğde, İçel, Muğla.

Ahenk: Eğlence (YD/S). Manisa.

Aksata: Alışveriş (K/P). Ankara.

Amann: Korku, dehşet, hayret, üzüntü, sevinç bildirir ünlem (K/K, S/MG). Kayseri, Konya, İçel, Muğla, Afyonkarahisar, Yozgat.

Apış: Çabuk, hızlı. Metinde "apış apış" şeklinde geçmektedir. (SK/B). Konya, İzmir.

Aş: Bulgur pilâvı (SK/C). Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Çorum, Tokat, Hatay, Antalya, Muğla.

Avrat: Oyuncu kadın, çengi, kadın (D/KN, K/GA, YD/BMB-7, YD-7). Afyonkarahisar, Güney-Batı Anadolu ağızları.

Ayakyolu: Tuvalet, kenef (SK/P). Malatya.

Âyan: Köy ya da mahalle muhtarı (D/CB). Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Manisa, Balıkesir, Kütahya, Antalya.

Bağa: Kaplumbağa (SK/KK). Isparta, Burdur, Denizli, İzmir, Manisa, Balıkesir, Kütahya, Eskişehir, Bolu.

Bakalak: Bekleyici, gözleyici (SK/BK). Denizli, Balıkesir, Bursa, Antalya, Muğla.

Baltalık: Orman, koru (D/BOH). İzmir, Kocaeli, Sakarya, Gümüşhane, Tokat.

Belemek: Bulamak, bulaştırmak (YD). Uşak, Burdur, Denizli, Aydın, Manisa, Balıkesir, Bursa, Bilecik, Eskişehir, Bolu, Kastamonu, Amasya, Tokat, Ordu, Malatya, Kars, Elâzığ, Gaziantep, Maraş, Hatay, Ankara, Niğde, İçel, Antalya, Muğla, Kıbrıs.

Belermek: Göz, haddinden fazla açılmak, açılıp kalmak (YD). Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Bilecik, Çanakkale, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Düzce, Bolu, İstanbul, Çorum, Samsun, Amasya, Giresun, Malatya, Maraş, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Konya, İçel, Antalya, Muğla, Kırklareli, Afyonkarahisar, Gaziantep, Yozgat.

Belik: Saç örgüsü (YD). Burdur, İzmir, Manisa, Balıkesir, Samsun, Malatya, Maraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Konya, Adana, İçel, Antalya, Muğla, İskeçe, Gümüllüce, Rumeli. Saç: Tekirdağ, İzmir. Saç örgüsünün omuzlardan sırta uzanan bölümü. Afyonkarahisar, Sivas.

Besleme: Küçük yaşlardan itibaren ailesinden alınarak büyütülen hizmetçi kız. Evlatlık (SK/BK). Elâzığ.

Bicik bicik: Birer birer (YD/HB). Isparta, Burdur, Denizli, İzmir, Aydın, Balıkesir, Bolu, Zonguldak, Muğla.

Boşlamak: Bırakmak, vazgeçmek (YD/BMB). Bilecik, Samsun, Erzurum, Maraş, Sivas, Kırşehir, Niğde, Konya, Adana, Isparta.

Böğür: Göğüs (D/BOH). Ordu.

Bulama: Koyu pekmez (YD/İK). Niğde, Ankara, Manisa.

Büvet: Suyun önüne çekilen set, bent (YD/HB). Denizli, İzmir, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Bilecik, Kocaeli, İstanbul, Tokat, Maraş, Yozgat, Konya, Niğde, Muğla, Kırklareli, Tekirdağ.

Caba: Bahşiş (SK/BBG). Balıkesir, Çanakkale, Manisa, Ankara.

Canavar: Kurt (SK/KM-3). Sivas, Kayseri, Kırşehir.

Candarma: Jandarma (D/KA, D/BF-12, D/KN, D/CB-13, D/BCS, D/KŞ-20, K-12, K/K, K/KK, K/GA, K/AH, K/BŞ-3, K/D-6, K/P, K/DÜ, K/BS, S/SS-13). Erzurum, Elazığ, Malatya, Kırşehir, Uşak, Artvin.

Celep: Hayvan tüccarı (S/MG). Erzurum.

Cıbil cıbil (yıkılmak): Yıkılmayı anlatır zarf (D). Giresun, Sivas.

Cıbil: Çıplak (D). Manisa, Bursa, Kütahya, Eskişehir, İstanbul, Giresun, Gümüşhane, Kars, Antalya, Kütahya, Erzurum.

Cıgara: Sigara (K/GA, SK/P, SK/KO-2, SK/CI-3, SK/C, SK/Ç). Denizli, Erzurum, Urfa, Ordu, Diyarbakır.

Cırlıtlı: Ağlayan çocuk sesi, bağırtı (D/KŞ). Trabzon, Gümüşhane, Erzincan.

Cırlak: İnce ve sürekli sesle bağırtıp ağlayan (SK/MY). Isparta, Manisa, Balıkesir, Bursa, Bolu, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Sinop, Amasya, Giresun, Erzurum, Ankara, Niğde, Edirne, Kırklareli.

Cırnık: İki başı eğri balıkçı veya tahıl kayığı (D/KŞ). Bursa, Samsun, Muğla. DS'de aynı anlamda **Çırnık:** Çanakkale, Bolu, İstanbul, Samsun, Rize, Muğla.

Cigara: Sigara (D/BGH, D/BOH-2, D/CB-2, K/K, K/KK). Denizli, Erzurum, Urfa, Ordu, Diyarbakır.

Cura: Küçük zurna (YD). İzmir, Sivas, Ankara.

Çekelemek: Bir kimseyi, bir şeyi çekerek, sürükleyerek götürmek, çekiştirmek (YD/HM, SK/CI). Trabzon.

Çergi: Göçebe çadırı (D). Afyonkarahisar, Isparta.

Çevre: Başörtüsü, mendil (YD/Ç, YD-2, YD/HB-2). Erzurum, Malatya.

Çığırnak: Çağırnak, seslenmek (YD/S). Denizli, Aydın, İzmir, Balıkesir, Kütahya, Bolu, Amasya, Tokat, Artvin, Kars, Van, Hatay, Ankara, Niğde, Konya, İçel, Manisa, Yozgat, Kayseri, Gaziantep.

Çığırnak: Çılgılık koparmak (SK/C). Denizli, Balıkesir, Sinop, Ordu, Hatay.

Çıku: Bohça, çıkın (YD/İK). Afyonkarahisar, Uşak, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, İstanbul, Zonguldak, Çankırı, Çorum, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Erzincan, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya, İçel, Antalya, Muğla, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Bulgaristan.

Çıvmak: Atlamak, sıçramak, fırlamak (YD/HB). Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Eskişehir, Kocaeli, Samsun, Adana, Antalya, Muğla.

Daban: Ayağın altı, taban (SK/C-2). Uşak, Isparta, Burdur, Denizli, Manisa, Balıkesir, Kütahya, Eskişehir, Samsun, Amasya, Tokat, Gümüşhane, Kars, Gaziantep, Maraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Konya, İçel, Muğla, Erzurum.

Dam: Ahır (SK/C-2). Afyonkarahisar, Uşak, Isparta, Denizli, İzmir, Balıkesir, Burdur, Kütahya, Bilecik, Kocaeli, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Çorum, Samsun, Sinop, Amasya, Giresun, Gümüşhane, Erzincan, Tunceli, Yozgat, Ankara, Niğde, Konya, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ.

Davar: Koyun ve keçi (D/KN). Kars, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, Adana, Osmaniye.

Denk: Yük (YD/AY). Malatya, Ordu, Artvin.

Derlemek: Toplamak (SK/ÇİK). Afyonkarahisar, Denizli, Manisa, Balıkesir, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Çorum, Tokat, Erzincan, Gaziantep, Sivas, Ankara, Niğde, Kırklareli.

Deyiş: Mâni, destan, ağıt, şiir, mısra, şarkı, türkü, gazel (YD/S). Afyonkarahisar, Denizli, Manisa, Balıkesir, Bursa, Amasya, Tokat, Ordu, Rize, Artvin, Erzincan, Bitlis, Siirt, Ankara.

Dırlanmak: Gerekli gereksiz söylenmek, mırıldanmak (YD/Ç). Isparta, Balıkesir, Kütahya.

Dikme: Fidan, yeni dikilmiş fidan (YD/SL-3). Balıkesir, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Tokat, Ordu, Gümüşhane, Erzurum, Erzincan, Malatya, Maraş, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Konya, Muğla.

Dimi: Köylülerin pantolon diktikleri ince siyah kumaş (Metinde geçen anlam K/K). Aydın. Yerli dokuma kumaş, bez: Balıkesir, Artvin, Uşak, Isparta, Denizli, Manisa, Kütahya, Eskişehir, İçel, Antalya, Edirne, Bursa, Bulgaristan.

Dinelmek: Ayakta durmak, dikilmek (YD, SK/BA). Isparta, Yozgat, Gaziantep, Kütahya, Güney-Batı Anadolu Ağızları, Malatya, Kırşehir, Ordu, Adana, Osmaniye.

Dolap: Kuyu çıkırığı (S/MG). Zonguldak.

Düven: Döven, harmanda buğdayın sapı ve tanesini ayırmaya yarayan, altında keskin taşları bulunan ve hayvanlar tarafından çekilen ağaç alet (SK/C). Zonguldak, Bartın, Karabük, Kırşehir, Uşak.

Düzmek: Bir şeyi hazırlamak, eksikleri tamamlayıp yapmak (YD). Isparta, Burdur, Aydın, Bolu, Samsun, Ordu, Gümüşhane.

Ellâlem: Sanırım, anlaşılın, demek ki (K/D, SK/C). Kastamonu.

Enik: Kedi ve köpek yavrusu (SK/ÇİK). Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Kütahya, Bilecik, Eskişehir, Bolu, İstanbul, Zonguldak, Kastamonu, Çorum, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Kars, Erzurum, Erzincan, Ağrı, Elâzığ, Van, Malatya, Adıyaman, Urfa, Gaziantep, Maraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya, Kırklareli, Muğla, Tekirdağ.

Eyi: İyi (SK/HY). Uşak, Ordu, Zonguldak, Bartın, Karabük, Elâzığ, Urfa, Diyarbakır, Kütahya, Sivas.

Fantaziye: Boş, gösterişli şey (SK/B-2). Diyarbakır.

Gebertmek: Öldürmek (D/BF). Doğu Trakya.

Gidi: Ahlaksız, pezevenk (D/KA). Isparta, Burdur, İzmir, Eskişehir, Zonguldak, Çankırı, Çorum, Samsun, Maraş, Kayseri, Niğde, Konya.

Gök gözlü: Mavi gözlü (kimse) (SK/C). Isparta.

Gömeç: Bal peteği, çıta bal (YD/HB). Isparta, Denizli, İzmir, Balıkesir, Çanakkale, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, Çankırı, Elâzığ, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Konya, İçel, Antalya, Muğla, Edirne, Kırklareli.

Gügüm: Bakır su ibriği (YD/A-15). Muğla.

Hanay: İki ya da daha çok katlı büyük ev (K/AH). Afyonkarahisar, Uşak, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Balıkesir, Çanakkale, Kütahya, Eskişehir, Bolu, İstanbul, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, Antalya, Muğla, Kırklareli.

Hayıt: Sıcak bölgelerde yetişen, kırmızı çiçekli, yaprağı zeytin yaprağına benzeyen, dallarından sepet yapılan bir çeşit ağaç (YD/HB). Isparta, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Amasya, Konya, Adana, İçel, Muğla.

Helbet: Elbette (D/CB, YD/İK, YD/Ç, YD/HB). Trabzon, Giresun, Hakkâri, Gaziantep, Sivas, Kars, Diyarbakır, Elâzığ, Erzurum, Zonguldak, Bartın, Karabük, Edirne, Malatya, Ordu, Artvin.

Hilaf: Yanlış, yalan (YD/SL). Erzurum.

Irgat: Amele, işçi (YD/İK). Malatya, Ordu.

İçlik: İç gömleği (D/KA). Afyonkarahisar, Denizli, Çorum, Tokat, Giresun, Artvin, Kars, Bitlis, Elazığ, Malatya, Maraş, Ankara, Kayseri, Konya, Adana, İçel, Muğla.

İlenmek: Beddua etmek (YD/İK). Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Kütahya, Bilecik, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Sinop, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Trabzon, Kars, Sivas, Ankara, Kırşehir, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya, Muğla, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ.

İnci: Şimdi (SK/ÇİK-3). İzmir.

Kafa kâğıdı: Nüfus cüzdanı (K/KK). İzmir, İstanbul, Kastamonu, Bilecik, Çorum, Amasya, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Konya, Adana, İçel.

Kanırtmak: Bir araçla ya da zorlayarak bir şeyi yerinden ayırmak, kırmak, bükmek (D/CB). Isparta, Burdur, Denizli, Manisa, Kocaeli, Sakarya, Samsun, Gaziantep, Sivas, Konya, Muğla.

Kasavet: Gam, üzüntü, tasa, kaygı, sıkıntı (D/CB). Uşak.

Kaşanmak: At, eşek işemek (SK/Ç). Denizli, Kütahya, Kocaeli, Bolu, Sakarya, Samsun, Amasya, Giresun, Trabzon, Artvin, Van, Maraş, Hatay, Gaziantep, Sivas, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Konya, Adana, İçel, Kırklareli, Bulgaristan.

Kenef: Ayakyolu, tuvalet (SK/HY, SK/Ç). Afyonkarahisar, Gaziantep, Malatya.

Kerevet: Yatak yapılan yer, seki, tahtadan yapılmış oturacak yer (SK/MY, YD/AY). Bolu, İstanbul, Kırşehir, Diyarbakır.

Keş: Yağı alınmış yoğurttan ya da süttten yapılan peynir (D/CB). Burdur, Bolu, Kastamonu, Çorum, Samsun, Tokat, Ordu, Gaziantep, Sivas, Niğde, Konya, Antalya, İçel.

Kızan: Erkek çocuk, delikanlı (SK/ÇİK-2). Isparta, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Kütahya, Bolu, Kastamonu, Çorum, Kayseri, Niğde, Antalya, Muğla, Tekirdağ.

Kızışmak: Hırslanmak, öfkelenmek (YD). Sivas, Manisa.

Kile: Tahıl ölçeği (D). Muğla, Erzurum, Edirne, Kırşehir.

Konmak: Kısa bir süre için bir yere yerleşmek (YD/S). Trabzon, Elâzığ, Ankara.

Maşlah: Soğuktan korunmak için vücuda sarılan kalın örtü (D/KŞ). Kırşehir.

Maşrapa: Su kovası (YD/A). Çorum, Erzurum.

Mintan: Gömlek (K/KK, S/K). Kırşehir, Gaziantep.

Niza: Kavga, dövüş (SK/KO-2, SK/KM, SK/S).

Okkâlî (söz): Düzgün, yerinde, tam (D/K). Amasya, Niğde.

Ola: Acaba (YD/SL, YD/İK). Rize, Tokat, Yozgat, Kayseri, Muğla.

Onmak: Rahata kavuşmak, mutlu olmak (YD/HB). Isparta, Denizli, Aydın, Bolu, Kastamonu, Samsun, Amasya, Tokat, Giresun, Trabzon, Gaziantep, Maraş, Ankara, Antalya, Muğla.

Oturak: Düğün günü yalnız erkeklere yapılan yemekli eğlenti (K/GA). İzmir, Gaziantep, Maraş.

Önlemek: Çağırarak, seslenmek (SK/S). İzmir, Çanakkale, Eskişehir, Konya, Edirne.

Patlak: Su kaynağı, göze (YD/HB-3). Balıkesir, Eskişehir, Amasya, Ordu, Gümüşhane.

Peşkir: Havlu (YD/S). Elâzığ Malatya, Ordu, Uşak.

Peyke: Tahta sedir (K, YD/İK). Manisa.

Potur: Pantolon (K/KK). Güreşçilerin yağlı güreşte giydikleri deriden ya da keçi kılından yapılmış dar pantolon. Denizli, Çorum.

Pür: Çam, ardıç, ladin ağaçlarının iğne gibi ince yaprakları, ağaçların budanmış ince dalları (YD/SL, YD/HB). Isparta, Burdur, Bolu, Çankırı, Çorum, Sinop, Amasya, Tokat, Elazığ, Sivas, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya, Afyonkarahisar, Denizli, İzmir,

Eskişehir, Kastamonu, Çankırı, Samsun, Giresun, Gaziantep, Maraş, Ankara, Adana, İçel, Antalya, Muğla.

Sağaltmak: Yara ya da hastalığı iyileştirmek, tedavi etmek (SK/B). Bolu, Gümüşhane, Gaziantep, Sivas.

Salas: Dört direk kurularak üstü saz ya da yaprakla örtülmüş gölgelik yer, çardak (SK/MY-2). Düzce, Bolu, Samsun, Trabzon.

Salmak: Göndermek (YD/HB). Afyonkarahisar, Yozgat, Ankara, İçel, Adana, Osmaniye, Samsun, Sivas, Yozgat, Niğde.

Sarsak: Sersem, ahmak (YD). Amasya, Trabzon, Gümüşhane, Artvin, Erzurum, Ağrı.

Sathcan: Akciğer zarı iltihabı, zatülcenp (YD/Ç). Çanakkale, Samsun, Gaziantep, Maraş, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Kırşehir, Konya, Adana.

Savmak: Göndermek (YD/SL). Afyonkarahisar, Aydın, Kayseri, Kırşehir.

Seğirtmek: Koşmak, yetişmek (SK/C, YD/SL). Gaziantep, Artvin.

Setre: Ceket (K/K). Kütahya.

Sırça: Cam (SK/S). Uşak.

Sinmek: Gizlenmek (D/KŞ, D/KA). Erzurum.

Sinsin: Geceleri ateş çevresinde oynanan bir çeşit oyun (YD). Amasya, Ankara, Adana, Malatya, Adana, Osmaniye.

Sökün etmek: Birdenbire görünüp arkası kesilmeden gelmek (SK/Çİ, SK/C). Aydın, Manisa, Kastamonu, Çorum, Giresun, Trabzon, Elâzığ, Niğde, Konya, Muğla.

Susa: Yol, şose, anayol (K/KK). Isparta, Bolu, Çorum, Balıkesir, Dar yol: Ordu, Yozgat, Ankara, Antalya.

Sürgün: İshal (YD/İK). Denizli, Aydın, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, Zonguldak, Çankırı, Çorum, Amasya, Giresun, Ordu, Trabzon, Rize, Artvin, Erzincan, Maraş, Hatay, Sivas, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya, Edirne, Kırıkkale.

Şincik: Şimdi (SK/C). Ordu, Kırşehir, Edirne, Elâzığ, Çorum, Bursa, Maraş.

Şinik: Tahıl ölçüğü (K, K/K, YD/İK). Isparta, Denizli, Aydın, Bursa, Kütahya, Eskişehir, Bolu, Sakarya, İstanbul, Kastamonu, Çorum, Sinop, Samsun, Amasya, Erzincan, Diyarbakır, Sivas, Yozgat, Niğde, Konya, İçel, Muğla, Kırıkkale, Tokat, Afyonkarahisar, Burdur, Gümüşhane.

Şipidik: Terlik (SK/B). Afyonkarahisar, Denizli, Burdur.

Taşlık: Ev ve oda önündeki taşla döşenmiş yerler (S/MG, YD/İİ). Sakarya, Çankırı, Niğde.

Tepmek: Hastalığın yeniden alevlenmesi, artması, yinelemek (YD/SL, SK/B-3). Isparta.

Tezek: Saban ya da belin kaldırdığı iri toprak parçası (SK/Ç). Isparta, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bilecik, Sakarya, Kastamonu, Sinop, Amasya, Tokat, Sivas, Konya, Antalya, Kırıkkale, Kıbrıs, İçel.

Tombaz: Yük taşımak ya da köprü yapmak için kullanılan altı düz bir çeşit deniz aracı, duba (K/AH). İzmir, Manisa, Kocaeli.

Torum: Deve yavrusu (D/BOH). Isparta, Burdur, Denizli, İzmir, Manisa, Balıkesir, Kastamonu, Urfa, Konya, Muğla, Edirne.

Uğurlu: Yararlı (insan için) (YD/Ç). Sivas.

Ulen: Genellikle erkek çocuklara seslenme, çağırma ünlemi. (SK/ÇİK-4). İzmir, Aydın, Burdur.

Uruba <Urba: Elbise (YD/İK). Kütahya, Erzurum, Güney-Batı Anadolu Ağızları, Zonguldak, Bartın, Karabük, Uşak, Artvin.

Üçetek: Eskiden erkeklerin, şimdi kimi köylerde kadınların giydiği bir çeşit giysi (YD/HB). Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Manisa, Kütahya, Eskişehir, Çankırı, Çorum, Sinop, Samsun, Amasya, Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin, Elâzığ, Gaziantep, Sivas, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Konya, İçel, Muğla, Kars, Yozgat.

Üleşmek: Paylaşmak (YD/İK). Uşak, Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Eskişehir, Bolu, Sakarya, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Sinop, Samsun, Amasya, Sivas, Ankara, Kırşehir, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya, Muğla, Kırklareli, Tekirdağ, Isparta, Tokat, Gümüşhane, Gaziantep.

Üstelemek: Ayak diremek, üstüne düşmek (S/SS). Isparta, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, Sakarya, Çankırı, Kastamonu, Sinop, Samsun, Amasya, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Erzincan, Van, Sivas, Ankara, Nevşehir, Niğde, Konya, İçel, Muğla, Kırklareli.

Virmek: Vermek (SK/C). Samsun, Ankara, Niğde, İçel, Kırşehir, Doğu Trakya Güney-Batı Anadolu Ağızları.

Vurmak: Yönelmek, sapmak (genellikle yokuş için) (YD/HB). Niğde, Artvin.

Vurulmak: Âşık olmak, sevdalanmak (D). Diyarbakır, Artvin.

Yaka: Semt (YD/BMB). Afyonkarahisar, Trabzon, Konya, İçel.

Yalak: Çeşme oluğu (D/CB). Burdur, Manisa, Çorum, Yozgat, Ankara.

Yamçı: Yağmur ve soğuktan korunmak için kıldan, keçeden yapılmış üst giysisi (D/KŞ). Afyonkarahisar, Aydın, Bolu, Sakarya, Çankırı, Çorum, Samsun, Amasya, Trabzon, Rize, Kars, Erzincan, Van, Elâzığ, Malatya, Maraş, Sivas, Kayseri, Niğde, İçel, Adana, Osmaniye.

Yangın: Hastalık ateşi (YD/SL). Denizli, Manisa, Çanakkale, Eskişehir, Giresun, İçel.

Yangın: Sevdalı (YD/U). Isparta, Denizli, Aydın, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, Zonguldak, Çankırı, Sinop, Artvin, Maraş, Ankara, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya.

Yarenlik (etmek): Söyleşi, dostluk (D/K, SK/ÇİK-3). Aydın, İzmir, Çorum, Samsun, Amasya, Ankara, Kırşehir, Niğde, Konya, İçel, Muğla.

Yatak: Eşkiya barınağı (D/CB). Aydın.

Yavuz: Yiğit, mert (SK/ÇİK-2). Isparta, Kastamonu, Trabzon, Gaziantep, Sivas.

Yaylı: Atla çekilen binek arabası (D/KŞ, YD/AY). Kırşehir.

Yaymak: Otlatmak (K/D). Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Bursa, Kocaeli, Kütahya, Eskişehir, Sakarya, Sinop, Samsun, Tokat, Ordu, Giresun, Trabzon, Maraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya, Muğla, Kırklareli.

Yazma: Yemeni, başörtüsü (SK/ÇİK-2). Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Manisa, Balıkesir, Bursa, Kütahya, Eskişehir, Bolu, Zonguldak, Çankırı, Çorum, Sinop, Samsun, Amasya, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Kars, Erzurum, Erzincan, Elâzığ, Malatya, Gaziantep, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya, Adana, İçel, Muğla, Diyarbakır.

Yedmek: Bir kimseyi yanında, beraberinde götürmek (D/BSK). Afyonkarahisar, Aydın, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Eskişehir, Bolu, Sakarya, Samsun, Ordu, Trabzon, Ankara, Niğde, Konya, İçel, Antalya, Kırklareli.

Yeldirme: Kadınların giydiği bir çeşit üst kıyafeti (YD/İİ). Kütahya, Kocaeli, Sivas, Hatay, Adana.

Yemiş: İncir (SK/Ç-2). Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Bilecik, Eskişehir, Bolu, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Kars, Ağrı, Niğde, Konya, İçel, Antalya, Muğla, Kırşehir, Ordu, Uşak, Erzurum.

Yen, Yeñ: Giysi kolu, kol ağzı (D). Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Çanakkale, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, Sakarya, Kastamonu, Çorum, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Trabzon, Gaziantep, Hatay, Sivas, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Konya, İçel, Antalya, Muğla, Kırklareli, Malatya.

Yıkılmak: Bitkin, perişan olmak (D/BOH). Giresun.

Yılışık: Şımarık (YD/U-2). Balıkesir, Ordu, Kırklareli.

Yoğurt çalmak: Sütü yoğurt yapmak için mayalamak (YD/A, SK/C). Düzce, Bolu.

Yol vermek: İzin vermek (YD/BK). Sivas.

Yolcu: Ölümü yakın kişi (SK/C). Niğde.

Yollanmak: Gitmek, yola çıkmak, ayrılıp uzaklaşmak (S/SS). Amasya, Niğde.

Yonga: Yontulmuş küçük odun parçaları, talaş (S/MG, D/BOH). Isparta, Burdur, Aydın, Bolu, Kastamonu, Çankırı, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Kars, Malatya, Hatay, Sivas, Niğde, Konya, İçel.

Yumak: Yıkamak (D/KN-2). Adana, Osmaniye, Uşak, Ordu, Kırşehir, Erzurum, Elazığ, Ankara, Lefkoşe, Malatya, Manisa.

Yunak: Çamaşır yıkanan yer (YD/İK). Sivas, Kayseri, İçel.

Zebil: Bakımsız, perişan (D/KN). Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Çanakkale, Eskişehir, Sivas, Kırıkkale, Kıbrıs, Uşak, Isparta, Aydın, Balıkesir, Bursa.

Zebun: Zayıf, perişan (D/CB). Erzurum.

Zıpka: Ağ geniş, paçaları dar bir çeşit şalvar (SK/BBG). Çanakkale, Kocaeli, Bolu, Kastamonu, Zonguldak, Çankırı, Sinop, Ordu, Trabzon, Rize, Sivas.

Zifir: Dokuma bez, alaca (D/KN). Denizli. İpekli kumaş. Konya.

Zorlu: Güçlü, dayanıklı (YD/BMB-2). Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Eskişehir, Çorum, Sinop, Amasya, Trabzon, Rize, Artvin, Malatya, Maraş, Hatay, Sivas, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, İçel, Muğla, Kırklareli.

Zorlu: Sert, keskin (YD/SL). Manisa, Isparta.

Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü'nde Bulunmayan Kelimeler

Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü'nde yer almayan kelimeler, geçtiği kitap ve hikâye ile kullanım sıklığı belirtilmiştir.

Abdestlik: Tuvalet (D/KA).

Afat: Hastalık veya hastalıklı yer (SK/B).

Ahenk yapmak: Eğlence yapmak (D, YD/S).

Aile: Eş, karı (SK/C).

Ayna: Akıntı ve anafurun birleştiği yerlerde meydana gelen su düğümlemesi (YD/HB).

Bangonot: Kâğıt para, banknot (K/GA, S/K, YD/İK).

Battal: Çok büyük, kocaman, hantal (SK/DÖ).

Çergilemek: Çadır kurmak (D).

Çeşmiçerez geçinmek: İçli dışlı olmak (D/KŞ).

Çipil: Kirpikleri dökülmüş (göz) (YD/BK).

Depreşmek: Hareket etmek (D/KŞ).

Ditmek: Parça parça etmek (S/MG).

Dua okumak: Nikâh kıymak (YD/SL).

Düzelttirmek: Kurdurtmak (SK/ÇİK).

Efesiz: Erkeksiz, sahipsiz, kimsesiz (K/GA).

Enik: Çocuk (SK/ÇİK).

Hak alıp hak vermek: Helalleşmek (YD/HB).

Haklamak: Bitirmek, üstesinden gelmek (YD/A).

Hâlini dökme: Derdini anlatmak (YD/İ).

Hilâfsız: Gerçekten, hiç şüphesiz (K/FA).

İl orağı: El kapısı (YD/İK).

İstop etmek: Durmak, çalışmamak (SK/P).

Kandırmak: Yetmek, ihtiyacı gidermek. DS ve TDK Türkçe Sözlük (TS)'te bu anlamı yok.

Kavil etmek: Sözleşmek (YD/HB).

Kavilleşmek: Söz birliği etmek (D/BOH, YD/HB).

Kayıl olmak: İnanmak (YD/HB).

Kayme: Kâğıt para (YD/BMB).

Kırtıpil: Kılıksız, değersiz, bayağı (SK/KM).

Koruk: Olgunlaşmamış ekşi üzüm (YD/İK-2)

Mühimce: En önemli (YD/BK).

Orağa gitmek: Ekin biçmeye gitmek (YD/SL).

Oturak âlemi: Erkeklerin katıldığı, kadın oynatılan içkili toplantı (K/AH, YD/BMB).

Oturak avrat/kadın: Yalnız erkeklerin katıldığı içkili eğlencelerde türkü söyleyip oynayan kadın (K/GA).

Oturak oyunları: Oturak âleminde oynanan oyunlar (K/AH).

Salaşçı: Salaş yerlerde satış yapan kişi (SK/MY).

Sepetçioğlu: Kastamonu dolaylarında, davul zurna eşliğinde erkekler tarafından oynanan türkülü, zeybek türünde bir halk oyunu (SK/MY).

Söğüt yaprağı: Bir çeşit ince hançer (SK/KO).

Sökülmek: Görünmek (YD/SL).

Sürümek: Zorla alıp götürmek (YD/BMB).

Tayın: Hapishanede verilen yemek, ekmek (D/KA-2, D/CB, SK/KO). DS'de asker ekmeği.

Tüyü bozuk: Sarışın kimse (YD/SL).

Uçkur: Şalvar, iç donu gibi giyeceklerin beline geçirilen ve aşağı inmesini önleyen bağ YD/İK.

Uğrulamak: Çalmak, aşırmaq (D). Derleme Sözlüğü'nde çalmak, aşırmaq anlamında, uğurlamak (Gaziantep, Urfa, Maraş, Kayseri, Adana). Uğralamak, Tokat, Eskişehir, Çankırı, Amasya, Samsun, Ordu, Niğde bulunmaktadır.

Yıvişik: *mec.* Yılışik (D/CB). (Kelime TS'de halk ağızı belirtilerek verilmektedir.)

Yüreğini döndürmek: Midesini bulandırmak, içini karıştırmak (YD/SL).

Hikâyelerdeki Farklı Söyleyiş Örnekleri

Burada hikâyelerdeki kelimelerin dilde farklı söyleyiş özellikleri ile TS'de yer almayan anlamlar, kullanım sıklıkları ve hikâyelerdeki örnek cümleler verilmiştir.

Başını nâra yakmak: Zor duruma düşmek. “*Hem kendilerinin, hem de koyunların başını nâra yaktılar.*” (SK/KM)

Dilden dile gezmek: “*Bir destan gibi dilden dile geziyordu.*” (SK/ÇİK)

Doktorca: Tıp terimleriyle konuşmak. “*Birkaç doktorca kelime mırıldandı.*” (SK/B)

Gelir geçer: Geçici. “*Bu kasabada gelir geçer olarak oturduğum için doktoru tanı mıyordum.*” (YD/SL)

Gün günden (artmak) (D/BOH) Yaygın kullanımı, günden güne.

Net yapmak: Canlandırmak, göstermek. “*Sanki tabiat büyük bir sinema makinesini net yapmaktaydı.*” (D/BSF)

Pişkinleşmek: Olgunlaşmak. “*İnsan pişkinleşir, hayatı anlar!*” (D/BSF)

Röntgen yaptırmak: Röntgen çekilmek. (SK/B-2)

Şöhret almak: Meşhur olmak. (SK/C)

Yolu nerede: Nasıl temin edebilirim? “İyi ama doktor, bin liranın yolu nerde?” (SK/B)

Deyim ve Atasözleri

Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde geçen deyim ve atasözleri TDK genel ağındaki bulunan Güncel Türkçe Sözlük ve Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü taranarak Türkçenin söz varlığında bulunup bulunmaması bakımından değerlendirilmiştir. Sözlüklerde bulunmayan atasözü, deyimler ve anlamlar ile ağızlarda kullanılan deyimler belirtilmiştir. Farklı anlamda Türkçe Sözlük'te yer alan deyimlerin bulunmayan anlamları ayrıç içinde verilmiş ve kelimelerin kullanım sıklıkları belirtilmiştir.

Deyimlerin Söz Varlığında Olmayan Kullanım Şekilleri

yüreği cız etmek > *yüreği cız demek* (D/CB), iğne atsan yere düşmez > *iğne atacak yer yok* (D/BCS), hafiflik etmek > *hafiflik yapmak* (D/BSF), patırtı çıkarmak > *patırtı yapmak* (D/KŞ), dertsiz başını derde sokmak > *dertsiz başına dert açmak* (D/KŞ), azar işitmek > *azar yemek* (D/KŞ), dizlerini dövmek > *iki yanını dövmek* (K/K), rahat bırakmamak > *rahat ko(y)mamak* (K), yüzüstü bırakmak > *yüzüstü koymak* (K/KK), ağına gitmek > *ağır dokunmak* (K/BŞ), tere batmak > *tere gömülme* (K/D), aklına geleni yapmak > *aklına eseni yapmak* (K/BS), göz atmak > *göz kaydırmak* (SK/BK), ruhunu teslim etmek > *can teslim etmek* (YD/Ç), başına bir hal gelmek > *başına bir iş gelmek* (YD/U), aklı başından gitmek > *aklı yerinden gitmek* (YD/S), ortalığı birbirine katmak > *ortalığı ayağa kaldırmak* (YD/SL), dermanı kesilmek > *dermanı kalmamak* (YD/SL), çek arabayı > *arabayı çek* (YD/SL), yüzü sararmak > *yüzü sapsarı olmak* (YD/HB), işi yoluna koymak > *işini düzenine koymak* (SK/P), karaya ayak basmak > *(kendini) karaya atmak* (SK/BBG), yumruk atmak > *yumruk savurmak* (SK/MY), sesini kısmak > *sesini alçaltmak* (SK/D), boğaz boğaza gelmek > *boğaz boğaza girmek* (K/P), nazarıdikkatini çekmek > *nazarıdikkatine çarpmak* (K/BS), göz göre göre > *göz göre* (SK/HY), şöhret kazanmak > *şöhret almak* (SK/C), ayağının altını öpeyim > *dabanının (tabanının) altını öpeyim/2* (SK/C), Allah bir dediğinden başka sözüne inanılmaz > *Allah bir dediğine inanmamak* (SK/C), gariplik basmak > *(içine) gariplik çökmek* (SK/Ç, SK/KO, D/BSF), tepeden turnağa süzmek > *baştan aşağı süzmek* (SK/Ç), gözünün önüne gelmek > *gözünün önünde canlanmak* (SK/KK), gururuna dokunmak > *gururuna yedirememek* (SK/ÇİK), kanını yerde koymak > *kanını almak* (SK/ÇİK), sabahı zor etmek > *sabahı zor yapmak* (D/KŞ), katık etmek > *katık yapmak* (D/KA), kem gözle bakmak > *kem bakmak* (YD/Ç).

TS'de Bulunan Fakat Farklı Anlamda Kullanılan Deyimler

Ele avuca sığmamak: 1. söz dinlememek, baskı altına alınmamak, zapt edilememek 2. şımarık davranmak. Deyim *Değirmen*'de özgürlüğe düşkün olma anlamında kullanılmıştır (D/KŞ).

(Biriyle) **Boy ölçüşmek:** TS'de “yarışmak” anlamında yer almaktadır. *Değirmen*'de “biriyle, bir konuda aynı seviyede bulunduğunu iddia etmek” anlamında kullanılmaktadır (D/KŞ).

TS'de Yer Almayan Atasözü, Deyimler ile Farklı Anlamda Kullanılan Deyimler

Aşağıda yer verilen deyimlerin TS'de yer almayan anlamları ayrıç içinde belirtilmiş ve sıklık sayıları verilmiştir.

cahillikle fakirlik bir olmuş, Sultan Süleyman'ın mülkü dağılmış SK/Ç	gâvurda keramet, Müslümanda kabahat arama! SK/Ç	Yusuf makamında yatmak (sorun çıkarmadan hapis yatmak) SK/KO
kar güdük devenin kuyruğuna çıkmak D/BSF	il orağına (el kapısına) gitmek YD/İK	lügatli konuşmak SK/Ç
aklı başından çıvmak (çıkmaq, gitmek) YD/HB	nâra yakmak (büyük zarara uğramak) D	eli böğründe bırakmak D/BOH

SABAHATTİN ALİ'NİN HİKÂYESLERİNDE AĞIZ KULLANIMI DERLEME VE TÜRKÇE SÖZLÜĞE KATKILAR

başı yerde olmak (mahçup olmak) D	kafaları bağlamak (ikna etmek) D/KŞ	aşka atlamak (âşık olmak) D
hayalini doldurmak (sürekli hayal etmek) D/V	gözünde yükselmek (değer kazanmak) D/BCS	ömrünü kısaltmak (çok dayanmamak) D/BSK
kalp gıcıklamak (heyecanlandırmak, istek oluşturmak) D/V	kârın yolunu tutmak (işini bilmek, kandırmak) D/BDK	kafasının içi bomboş olmak (şaşkınlıktan düşünememek) D/BDK
kalbini ürkütme (korkmak) D/BDK	kendine dönmek (akılı başına gelmek) D/BDK	yalnızlık içmek (çok yalnız kalmak) D/BDK
(kanın) dötrnala dolaşmak (çok istemek) D/BDK	imdat almak (yardım almak, getirmek) D/BOH	koluna yapışmak D/BF, SK/C, YD/Ç
ayağı kesilmek D/BF	susuzluktan yanmak D/KN	kadın kaldırmak D/KN
yüreği cız demek D/CB	gözüne görünmemek D/CB	dipçiği basmak D/CB
(topraktan) ekmeği dişiyile sökmek D/KN	patırtı yapmak (kargaşa çıkarmak) D/KŞ	dertsiz başına dert açmak D/KŞ
yüreği hop demek K	iki yanını dövmek K	fitil gibi olmak K/AH
uykuya sarılmak D/BSF	su gibi (türkü söylemek) D	mütalâasını yürütmek D/V
boş gözlerle bakışmak K/K	gözlerle süzmek K/AH	kurumlu olmak K/AH
suyunu çıkarana kadar dövmek K/K	hükümet kapısına düşmek K/KK	kendini unutmak (dalmak) K/AH
gözü ette olmak K/AH	iniltiler fırlamak K/AH	aptala dönmek K/D
başka dünyaları dolaşmak (derin düşüncelere dalmak) K/AH	el sürdürmek (kullanıma açmak, kullandırtmak) D/BOH	oyun vermek (tiyatro oyununu oynamak, temsil) K/AH
ellerini çözmek (ellerini ayırmak) K/AH	(göğsünü) rüzgâra vermek YD/Ç	(kendini) hülyalara kaptırmak K/BS
tere gömülmek K/D	ipe göndermek SK/KO	gözünü avlamak K/D
boğaz boğaza girmek K/P	gönülden çıkarmak K/P	dünyanın mihverini değiştirmek K/FA
kulağı dolu olmak K/BS	ruhu ısınmak K/BS	ekmeği çıkmak YD/SL
gözleri yere dikilmek S	bir baltaya sap olmak S/K	göz kaydırmak S/K
içi ekşimek S/K	gözleri çevirmek S/KGK	gözleri kaçırmak S/KGK
uykusunu açmak YD/U	alev saçağı sarmak (ateş bacayı sarmak) D	karanlığa karışmak YD/U
saz paralamak YD/S	gönül eğlemek YD/S	aklı yerinden gitmek YD/S
yürekte söylemek YD/S	boynuna borç (olmak) YD/S	koşma düzmek YD/HB
nazarıdikkatine çarpmak K/BS	ocak tüttürmek YD/SL	kısmetini dağda taştan aramak YD/SL
kalbini sağlam tutmak/2 SK/BBG	hâlini dökmek (derdini anlatmak) YD/İİ	yola koymak SK/ÇİK

kana kana içmek YD/HB	yüzü al al olmak YD/HB	ortalığı ayağa kaldırmak YD/SL
sırları ortaya atmak SK/KO	laf alıp vermek SK/KO	nikah kıydırmak YD/SL
yüreği yumuşamak YD/HB	yüreğini delmek YD/HB	beynini sarmak D/BCS
sırrını meydana vurmak SK/BBG	(kendini) karaya atmak SK/BBG	bakışlarını kaydırmak SK/BBG
rakıya yatırmak SK/KO	ocağını batırmak SK/KO	hapishaneyi boylamak SK/KO
kanını içmek SK/KO	çamura uymak (bela adama bulaşmak) SK/KO	yaygaraya vurmak SK/KO
elinin kararını bilememek SK/KO	bıçağa sarılmak SK/KO	lafları derinleştirmek D/K
elinden ekmeğini almak SK/B	dilince konuşmak SK/KO	görülecek hesabı olmamak SK/KO
bıçak yemek (ameliyat olmak) SK/B	kurt gibi (beklemek) SK/B	derdine derman aramak SK/B
azap toplamak SK/MY	bakkal pazarlığı yapmak SK/B	içi fena olmak SK/B
kanına yürümek (uğraşmak, üstüne gelmek) D/CB	otomobili koşturmak (göndermek) SK/BK	içini sevinçle doldurmak SK/BK
kim ipler Yalova kaymakamını SK/HY	yüzü değişmek SK/Çİ	rakıya vurmak (sürekli rakı içmek) SK/Çİ
renk vermek (duygusunu, düşüncesini belli etmek) SK/C	namus numarası yapmak (namuslu gibi davranmak) SK/Çİ	lafı yapışmak (sözü tekrarlamak) SK/Çİ
hakkını yedirmemek SK/HY	pazarlığı kızıştırmak SK/D	alaka göstermek SK/Ç
arkası olmak/2 (kayıranı olmak) SK/HY	keyfine kalmak SK/Çİ	dırdır etmek SK/HY
dağları titretmek SK/ÇİK	eline fırsat geçirmek/2 SK/HY	gebe koymak SK/C
Allah bir dediğine inanmamak SK/C	dabanının (tabanının) altını öpeyim/2 SK/C	gözünün önünde canlanmak SK/KK
baştan aşağı süzmek SK/Ç	dalavere dönmek SK/Ç	iş gördürmek SK/Ç
yolu tutmak (yola çıkmak) SK/BA	baş olmak (uğraşmak, karşı koymak) SK/Ç	çeneyi bırakmak SK/BA
yılanın oğlu yılan olur SK/ÇİK	kulaklarını açmak SK/ÇİK	ağzını açmak (konuşmaya başlamak) SK/ÇİK
yiyecek gibi bakmak (çok dikkatli bakmak) SK/ÇİK	kanını akıtmak (öldürmek) SK/ÇİK	kanını almak (intikamını almak) SK/ÇİK
kanını unutmamak (intikam almayı unutmamak) SK/ÇİK	ruhunu güldürmek/2 (ölmüş bir kişiyi memnun etmek) SK/ÇİK	göz göre SK/HY
dört bucağı dolaşmak SK/BAM	kalbi darlaşmak/sıkılmak SK/ÇİK	kılına hata gelmek (zarar görmek) SK/ÇİK
hiddetine yenilmek K/BŞ	gönlü razı olmak SK/S	çaresini aramak SK/BAM
aklı başında oturmamak (olmamak) YD/S	bugün de bir, yarın da bir SK/KM	nutkunu tutmak (konuşmamak) SK/BAM

Argo, Kaba Söz ve Küfür

Hikâyelerde geçen argo, kaba söz ve küfürlerin yer aldığı kitap, hikâyeler ve sıklıkla sayıları belirtilmiştir.

anaforlamak D	kirişi kırmak D/BF, 2/SK/HY	kadın kaldırmak D/KN	dolma yutmak D/BSF
---------------	--------------------------------	-------------------------	-----------------------

SABAHATTİN ALİ'NİN HİKÂYESİNDE AĞIZ KULLANIMI DERLEME VE TÜRKÇE SÖZLÜĞE KATKILAR

yuvarlanmak (kötü yola düşmek) D/BDK	analarını bellemek D/BOH	dayamak (ceza vermek) D/KA	uyuya uyuya fıstığa dönmek D/CB
balta olmak (üzerine kalmak) D/Ş, SK/KO, SK/Çİ,	şirret D/Ş,	kaltak, sıska kaltak D/Ş, SK/Çİ,	(okkâlî) küfür savurmak D/Ş,
alçak D/Ş,	dinsiz D/Ş,	imansız Çingene D/Ş,	afili (gösterişli, cakalı) D/BSF
caka satmak D/BSF,	bıçkın (kabadayı) D/BSF	kopuk D/KŞ	orospu/4 D/KŞ, K/D
ötmek (gevezelik etmek) D/KŞ, SK/ÇİK	sermaye/2 (genelevde çalışan kadın)	kafayı çekmek D/KŞ, K/FA, SK/Ç	mariz çıkarmak D/KŞ
fahişelik D/KŞ	zırva laf D/KŞ	sünepe K/K	tüymek K/K
cıvıtmak K/AH	fitil K/AH	fitil gibi K/AH	kodes K/FA
ülen, K, K/K, K/AH, K/D, YD/S, YD/U, YD/BK, YD, SK/B	numara yememek (kanmamak, aldatılmamak) SK/HY	ulan K/A YD/HM, YD/A, YD/U YD/Ç, SK/P, 2/SK/BBG, 3/2/SK/KO, SK/CI, SK/MY, 3/SK/HY, SK/KK, SK/BA	kazık oynamak (aldatmak, çıkarlarına zarar vermek) SK/HY
dam (hapishane) YD/Ç	anafor YD/U (beleş), SK/HY, SK/Ç (haksız kazanç)	kahpe YD/S	kasılmak (böbürlenmek) YD/S
keyif (esrar) YD/S	umumi kadın tellallığı YD/BMB	hovarda YD/BMB	hovardalık YD/BMB
Kızılbaş dölü YD/SL	hödük YD/SL	gâvurun doktoru YD/SL	domuzun sıtması YD/SL
domuz herif SK/P	kafeslemek (kandırmak) SK/P	pezevenk SK/Çİ, SK/HY, SK/P	gâvur SK/BBG, SK/ÇİK
hergele SK/BBG, SK/HY	dikiz etmek SK/BBG	fit olmak SK/KO	volta vurmak SK/KO
kaz gibi yolunmak SK/B	köpoğlü köpek SK/B	anaya avrada sövmek SK/CI	orospu evladı SK/CI
piç SK/CI, SK/ÇİK	hastir ulan SK/CI	külüstür SK/MY	orospu eskisi SK/MY
sütü bozuk SK/S	avanta SK/HY	avanta vurmak SK/HY	yolunu bulmak SK/HY
dalga (gizli iş, dalavere) 3/ SK/HY	çakmak (sınavda başarısız olmak) SK/HY	yürüme (satılıp gitmek, elden çıkmak) SK/HY	piston (torpil, iltimas, kayırma) SK/HY
papel SK/HY	papel ezmek (harcamak) SK/HY	enayi SK/HY	anafor yaptırmak SK/HY
koklatmamak (faydalandırmamak) SK/HY	kahpe herif/2 SK/ÇİK	vurmak/4 (haksız yere para almak, soymak) SK/HY	kıyak (çok iyi, mükemmel) SK/HY
çakmak (anlamak, fark etmek) SK/HY, SK/C	dalaveresine uydurmak SK/HY	namussuz gâvur 2/ SK/Ç	gidi (ahlaksız, pezevenk) D/KA

Ali Özgün ÖZTÜRK

asılmak SK/C	kahpe enikleri SK/C	oğlançı SK/C	gebermek K/D YD/Ç
iplemek/2 SK/HY	kancıklık/2 SK/ÇİK	kahpe nalı SK/ÇİK	ulen SK/ÇİK
hödük YD/SL			

Dua/Beddua

Hikâyelerde geçen dua, beddua sözlerinin yer aldığı kitap, hikâyeler ve sıklık sayıları belirtilmiştir.

Allah hayır verir inşallah/2 D/CB	Allah belâsını veresice D/BGH	damlarda sürünsün de çıkamasın inşallah D/KA
Allah'a ısmarladık D/BDK	uğurlar olsun cümnenize K/K	Allah kurtarsın K/BŞ
defolup gitsene K/A	Allah taksiratımızı affetsin K/P	O da bana yaptığı gibi bir şeye uğrasın K/BŞ
sağlık olsun 2/SK/BA	Allah versin K/BS	Allah iyi etsin K/BS
hepsi birden yerin dibine geçsin K/BS	Allah insanın aklını başından almasın YD/S	tez günde boyların devrilsin SK/KO
Allah rahmet etsin SK/KO	Maazallah 2/SK/B	kör olası SK/B
Allah yardımcın olsun SK/B	sizlere ömür SK/HY	Allah esirgesin SK/C
Allah belâsını versin K/BS	sabah olsun, hayır olsun SK/ÇİK	Allah yardımcımız olsun SK/ÇİK
Allah rahatlık versin YD/İİ	Allah etmesin YD/S	sağlık olsun SK/P
Allah bağışlasın YD/S	Allah bereket versin YD/S	Allah inandırın YD/BMB
eliniz kurusun YD/İK	boyu devrilesi YD/İK	Kızılbaş dölü YD/SL
ölüsünü çakallar yiyesi YD/İK	mezarında rahat yatamıyası YD/İK	rahat yatamıyası YD/İK
gâvurun doktoru YD/SL	domuzun sıtması YD/SL	

Yemin

Hikâyelerde yemin ifadelerinin yer aldığı kitap, hikâyeler ve sıklık sayıları belirtilmiştir.

vallahi D/BCS, 2/ K/BS, SK/P, 2/ SK/HY, YD/U	(hilâfım varsa) yerimden sağ kalkmayayım YD/SL	evlâtlarımın hayrını görmeyeyim SK/HY
billahi SK/HY	kör olayım SK/HY	ekmek beni çarpsın SK/HY
Allah'ını seversen YD/SL	vallahi billahi SK/KO	ahdim olsun YD/SL

Lakaplar

Hikâyelerde geçen lakapların yer aldığı kitap, hikâyeler ve sıklık sayıları belirtilmiştir.

Atmaca/19 D	Fıçı Kaptan/2 D/BGH	Opruklu Seyit D/KA
Kahveci Süleyman Ağa D/BF	Dedemköylü Mehmet/10 D/KN	Rumelili Hüseyin Ağa K/GA
Çallı Halil Efe/2	Kara Muradın Bekir D/CB	Çallı Halil D/CB
Çallı Bekir D/CB	Kanunî Kâmil D/Ş	Hanende Muhsine D/Ş
Mülkiyeli Ömer D/BSF	Kör Veysel D/KŞ	Çarlistoncu Suzan D/KŞ
Komikişchir Rahmi/2 D/KŞ	Savrukların Hüseyin/3 K	Sarı Mehmet/2 K
Garip Mehmet K	Gramofon Avrat K/GA	Küçük Ali K/GA
Zağar Mehmet/14 D/KN	Arap Hayri K/AH	Kantocu Şaziment K/AH
Kâfir Arap K/D	Sivaslı Ali S	Abaza Kemal SK/KO

SABAHATTİN ALİ’NİN HİKÂYESLERİNDE AĞIZ KULLANIMI DERLEME VE TÜRKÇE SÖZLÜĞE
KATKILAR

Gardıyan Arif SK/KO	Tayyar Baba SK/KO	Katil Osman/5 SK/KO
Koca Reis/4 SK/KO	Hacı Lütfü SK/HY	Kara Halil SK/C
Çoban Mehmet/3 SK/ÇİK	Çakırcalı Mehmet SK/ÇİK	Gâvur İmam/2 SK/ÇİK
Hacı Mustafa/5 SK/ÇİK	Deli Mehmet/4 SK/ÇİK	Çakıcı Efe/2 SK/ÇİK
Kamalı Efe SK/ÇİK	Hacı Sami/5 SK/ÇİK	Zeybek Kara Haydar SK/ÇİK
Hancı Yakup Ağa/4, Yeni Dünya/29, Deli Emine/16 YD	Çoban Deli Mehmet SK/ÇİK	Hanende Melek YD/HM
Kara Hakkı/2 YD/S	Koca Recep/2 YD/BMB	Kara Mustafa Paşa SK/ÇİK
Kahveci Rıza Çavuş YD/İK	Koca İsmail Baba YD/HB	

Sonuç ve Tartışma

Sabahattin Ali’nin doğduğu, yaşadığı, mesleği gereği bulunduğu ve gezip gördüğü yerler ile çevresindeki arkadaş ve dostlarının yaşantı ve kültürüne gösterdiği ilgi, karşılaştığı insanlara bakışındaki dikkati, onun bir yazar olarak kendi dilini bulmasında ve bir dil bilinci oluşturmada büyük etkindir. Bu konuda tecrübesi bilgisini beslemiş ve yönlendirmiştir diyebiliriz.

Hikâyelerdeki söz varlığı belirgin bir ağız olmamakla birlikte, Ege ve İç Anadolu bölgesi ağız kullanımı ağırlıktadır. Metinlerde ağız unsurları genellikle diyaloglarda geçmektedir. Olayın yaşandığı yerlere göre kelime hazinesi ve dil kullanımı değişmektedir. Hikâye mekânı olarak şehirlerde ortak dil kullanılırken köylerde ağız unsurları, yörenin dil kullanımı artmaktadır.

Türk edebiyatında köy temalı edebi eserlerde ağız unsurlarının belirli bir dönem çokça kullanıldığı bilinmektedir. Orhan Kemal, Bekir Yıldız, Fakir Baykurt gibi yazarlar bilinçli bir ağız kullanımını tercih etmişlerdir. Sabahattin Ali bu anlamda toplumcu gerçekçi yazarlardan ayrılmaktadır. O, hikâyelerinde bu sıklıkta ağız kullanmamakla birlikte; hikâyelerindeki ağız kullanımının gerçeklik algısını güçlendirdiğini, güçlü ve etkili bir anlatım imkânı sağladığını söyleyebiliriz. Kısacası Sabahattin Ali, hikâye ve romanlarında kullandığı ağız örnekleriyle ideolojik bir tutum sergilememiş, dil ve anlatımını zenginleştirerek etkili kılmıştır. Aynı zamanda bu tutumuyla bölgeler ve kuşaklar arasında doğal bir etkileşim farkındalığı meydana getirmiştir. Yaptığı bu işi, televizyonun olmadığı ve radyonun yeterince yaygınlaşmadığı bir zamanda eserleriyle yapmış olması son derece kıymetlidir.

Edebi eserlerde standart dışı dil kullanımı ile ilgili kimi çalışmalar yapılmış olmasına rağmen bu konuda yeni çalışmaların yapılmasının dil, kültür ve edebiyat incelemeleri açısından faydalı olacağı ve Türkçenin söz varlığına katkı sağlayacağı açıktır.

Edebi metinlerdeki ağız kullanımı incelemelerinde göz ardı edilmemesi gereken bir nokta da kurgu meselesidir. Edebi metinlerle dil, hem kayıt altına alınır hem de yeni derinlikler katılarak yeniden yaratılır. Yazarlar, dili sahiplenme bilinciyle eserler verir ve bilinen anlamlar, kavramların üzerine yenilerini koyarak dili zengin anlam katmanlarına taşımak için kelimelerini işlerler. Yazar eserinde kullandığı kelimelerde bazı tasarruflarda bulunabilir. Metni kurgularken yaptığını kelime kullanımında da pekâlâ yapabilir.

Günümüz öykücülerinden Mustafa Şahin’in *Gömleği Yalnız* kitabındaki “Buradan Gidiyorum” adlı öyküsündeki “Karşınızda yenik bir insan görmenin hazzı görüyorum ki burkarık yüzlerinizi şenlendirdi. (..) Maskeler gamzelerinizle gizlemeye çalıştığınızı horgörünüzü gizleyemedi” cümleleri örnek verilebilir (Şahin 2020,126).

Yazar, bu öyküsünde hoşgörü kelimesinin zıt anlamını “*horgörü*” olarak Türkçe Sözlük’te bulunmayan bir kelimeyle ifade etmiştir. Yine “*burkarık*” kelimesi söz varlığımızda bulunmayan bir kelimedir. Burkmak fiilinden türetilmiş ve ağızlarda kullanılan bir kelime intibai veren burkarık kelimesi Derleme Sözlüğü’nde yer almamaktadır. Burkarık kelimesi ağızlarda kullanılan ve kayıt altına alınmamış bir kelime olduğu akla gelebilir. *Gömleği Yalnız*’daki hikâyelerde ince, dar, taşlı yol, patika anlamında *cılga* yollar, *düzelü be* (düzelir) gibi az da olsa ağız özellikleri yer almaktadır. Mustafa Şahin’le 12 Nisan 2022 tarihinde yapılan görüşmede kendisine burkarık’ın yöresel bir kullanım olup olmadığı sorulmuştur. Şahin, burkarık kelimesinin kendi icadı bir kelime olduğunu belirtmiştir. Bu örnekte de görüldüğü gibi edebî eserlerdeki farklı kelime kullanımlarına ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir.

Edebi metinlerde standart dışı dil ve kelime kullanımı meselesinde cevaplanması gereken birtakım sorular bulunmaktadır.

Bunlar; edebî metinlerde geçen söz varlığında bulunmayan kelimeler Derleme Sözlüğü’ne mi Genel Türkçe Sözlük’e mi alınmalıdır? Ağız çalışmalarında malzemeler belirli yöntemlerle toplanmakta ve kayıt altına alınmaktadır. Bu yönüyle edebî metinlerde kullanılan ağız örnekleri, ilgili yöre ağzını temsil eder mi?

Orhan Kemal, Bekir Yıldız, Fakir Baykurt gibi yazarların eserlerinde kullanılan ağız örnekleri bölge ağzından derlenmiş metinler gibi ses ve şekil bilgisi bakımından incelemek uygun bir yöntem midir? Bu veriler ilgili bölge ağzını ne ölçüde temsil eder? Edebi eserlerde kullanılan ağız malzemeleri ağız çalışmalarına ne tür katkı sağlar?

Edebi eserlerin taranarak söz varlığının tanıklanması konusunun, Sabahattin Ali hikâyelerinde geçen ve söz varlığında yer almayan kelime ve deyimlerin tespiti bakımından önemli olduğu düşüncesindeyiz.

Sabahattin Ali’nin hikâyelerinde kullanılan ve söz varlığında bulunmayan kelimelerin Güncel Türkçe Sözlük’te yer alması gerekir. Ancak bu kelimelerin Derleme Sözlüğü’ne alınabilmesi, daha fazla edebî metin incelenerek konunun tartışılması ve edebî metinlerde ağız kullanımıyla ilgili sorulara kapsamlı ve doyurucu cevaplar verilmesi ile mümkün olabilir.

Eser kısaltmaları

DEĞİRMEN/D, D/KŞ (*Kurtarılamayan Şaheser*), D/K (*Kırlangıçlar*), D/V (*Viyolonsel*), D/BSK (*Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi*) D/BDK (*Bir Delikanlının Hikâyesi*), D/BGH (*Bir Gemici Hikâyesi*), D/BOH (*Bir Orman Hikâyesi*), D/KA (*Kazlar*), D/BF (*Bir Firar*), D/KN (*Kanal*), D/CB (*Candarma Bekir*), D/Ş (*Sarhoş*), D/BCS (*Bir Cinayetin Sebebi*), D/BSF (*Bir Siyah Fanilâ İçin*), D/KŞ (*Komikişehir*).

KAĞNI/K, K/K (*Kamyon*), K/KK (*Kafa Kâğıdı*), K/GA (*Gramofon Avrat*), K/AH (*Arap Hayri*), K/BŞ (*Bir Şaka*), K/D (*Duvar*), K/P (*Pazarıcı*), K/A (*Apartment*), K/ABK (*Arabalar Beş Kuruşa*) K/FA (*Fikir Arkadaşı*), K/DÜ (*Düşman*), K/BS (*Bir Skandal*)

SES/S, S/K (*Köpek*), S/SS (*Sıcak Su*), S/MG (*Mehtaplı Bir Gece*), S/KGK (*Köstence Güzellik Kraliçesi*)

YENİ DÜNYA YD/AY (*Asfalt Yol*), YD/HM (*Hanende Melek*), YD/Ç (*Çaydanlık*), YD/A (*Ayran*), YD/İİ (*Isıtmak İçin*), YD/U (*Uyku*), YD/S (*Selâm*), YD/BMB (*Bir Mesleğin Başlangıcı*), YD/BK (*Bir Konferans*), YD (*Yeni Dünya*), YD/İK (*İki Kadın*), YD/SL (*Sulfata*), YD/HB (*Hasanboğuldu*)

SIRÇAKÖŞK SK/P (*Portakal*), SK/BBG (*Beyaz Bir Gemi*), SK/KO (*Katil Osman*), SK/B (*Böbrek*), SK/CI (*Cıgara*), SK/MY (*Millet Yutmuyor*), SK/BK (*Bahtiyar Köpek*), SK/Çİ (*Çilli*), SK/D (*Dekolman*), SK/HY (*Hakkımızı Yedirmeyiz*), SK/C (*Cankurtaran*), SK/Ç (*Çirkince*), SK/KK (*Kurula Kuzu*), SK/OA (*O Arkadaşım*), SK/BHH (*Bir Hakikatin Hikâyesi*), SK/BA (*Barsak*), SK/ÇİK (*Çakıcı’nın İlk Kurşunu*), SK/BAM (*Bir Aşk Masalı*), SK/DÖ (*Devlerin Ölümü*), SK/KM (*Koyun Masalı*), SK/S (*Sırçaköşk*)

Kaynakça

- Akalın, H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları. [10 Ocak 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı].
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (1998). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ali, S. (2019). *Değirmen*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Ali, S. (2019). *Kağnı*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Ali, S. (2019). *Sırça köşk*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Ali, S. (2019). *Yeni dünya*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Demir, N. (2009). Edebi Metinlerde Ağız Kullanımı Hakkında Bir Ön Çalışma, *Bernt Brendemoen Armağanı*, s. 97-108.
- Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)*. TDK Çevrimiçi Sözlük. [10 Ocak 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı].
- Duman, G. B. ve Yener, S. (2018). Fakir Baykurt'un 'Irazca'nın Dirliği' adlı romanının ağız kullanımı açısından incelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (58), s. 42-60.
- Göztaş, G. (2017). Edebi metinlerde ağız kullanımı: Bekir yıldız örneği, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, SUTAD, (42), s. 113-134.
- Korkmaz, Z. (2003). *Grammer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Laslo, F. A. ve Özkırımlı, A. (1979). *Sabahattin Ali*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Pekacar, Ç. ve Arık, G. (2018). Attilâ İlhan'ın son dönem şiirlerinin söz varlığı, *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, (3), s. 86-104.
- Şahin, M. (2020). *Gömleği yalnız*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

